

Heimsvansbladet 1994/09

107441

Tatarkrigeren som kjempet ved Narvik

Av Bjørn Bratbak

Under kampene ved Narvik våren 1940 kjempet franske, britiske og polske soldater side om side med våre norske. De franske alpejegere og fremmedlegionærene fra Marokko var et eksotisk innslag i de nord-norske bygder. Mindre eksotisk var ikke den polske brigaden, nesten 5000 mann sterk, og sammensatt av offiserer og soldater med den mest forskjelligartede bakgrunn. Her fantes representanter for Polens fremste adel, hærens beste offiserer, diplomater, landets intelligensia og menn med kunstnerbakgrunn som musikere, billedkunstnere, forfattere osv. Det fantes også polske emigranter, og fransk-polakker som hadde levd utenfor Polens grenser hele sitt liv, men hadde bevart det polske språk, religion og polsk kultur. Enkelte hadde forfedre som hadde forlatt Polen etter oppstandene i 1863. Flere var gårdsarbeidere og gruvarbeidere fra slike emigrantmiljø i Frankrike. Enkelte hadde deltatt i borgerkrigen i Spania. Det var kommunister og idealister som frivillig hadde deltatt i den første kamp mot Europas fascister. Nå skulle de igjen slåss mot Polens arvefiende, tyskerne, i de snedekte fjell nord for polarsirkelen.

En noe spesiell bakgrunn hadde troppsjefen i 3. tropp, 2. kompani i 1. Bataljon av Podhalebrigaden, den 28 år gamle aspirantoffiser Ibrahim J. Bajraszewski. Han var født i Wolkowysk i nåværende Hvite-Russland, tidligere polsk område. Ibrahim er tatar, har beholdt mange tatartradisjoner, også religionen. Han er muslim. Tatarene var opprinnelig navn på en mongolsk stamme, men navnet ble senere benyttet på en tyrkisk folkegruppe ved Volga. Det er om Ibrahim, tatarsoldaten som i 1940 sloss mot tyskerne ved Narvik, denne historien skal fortelle. Men først litt om Ibrahim's forfedre i Polen.

På 1200-tallet gjorde tatarene flere fremstøt mot Europa. De rykket inn i Ungarn og Polen flere ganger. Påskedag 1241

Polske soldater på Ankenesfjellet. Fri-merke utgitt av den polske eksilregjeringen i London 1943.

brente de Krakov før de fortsatte vestover mot Silesia. Utenfor byen Legnica massakrerte de en stor polsk hær 9. april 1241, men hadde selv store tap. Heldigvis for Polen og for resten av Europa, vendte de beryktede tatarene om. De hadde fått vite at deres khan var død. Kristenheten var reddet. Tatarene gjorde etter dette ikke flere forsøk på å erobre Europa, men både Ungarn og Polen var ofte utsatt for deres herjinger. I 1259 var de igjen i Polen, like så i 1287. De herjet og slo ned for fote, både folk og fe, og brant byene de kom til.

I Krakov blir tatarenes herjinger minnet den dag i dag. Hver time blåser en av byens brannkonstabler et signal fra tårnet i St Maria-kirken ved byens gamle markeds plass. Trompetmelodien blir plutselig avbrutt, slik det skjedde i 1241, da en tatarpil drepte trompetblåseren mens han var i ferd med å varsle om faren fra øst. Hornsignalet fra Krakow brukes også som tidssignal i polsk kringkasting, og er dermed velkjent for alle polakker.

Tatarene blir imidlertid ikke bare husket for herjinger, brann, død og redsel. De

ble også gode allierte som ofte kjempet side om side med polske krigsmenn mot det som skulle bli én av Polens arvefiender – prøysserne eller tyskerne. Den andre arvefienden har vært, og er nok fortsatt Russland.

Mens Polen hadde vært kristent land i 200 år, var fremdeles mye av kystområdene ved Østersjøen på 1200-tallet bebodd av prøyssiske hedninger. I 1226 inviterte den polske hertug Konrad av Mazovia Den tyske orden i Jerusalem til å etablere seg i Chelmo for å hjelpe ham med å erobre de prøyssiske områdene i nord. Med dette ble grunnlaget for en evigvarende strid mellom polakker og tyskere lagt. Ved hjelp av sine krigerferdigheter, sine diplomatiske renkespill, propaganda og ved å forfalske dokumenter, klarte de tyske riddere å befeste sin posisjon i Chelmo og landskapene rundt. I løpet av få år hersket de fra sitt nye hovedkvarter og støttepunkt Marienburg over et mektig rike.

I 1308 skaffet de seg ved forræderi adgang til den befestede polske byen Gdansk. De fordrev den polske garnisonen og nedslaktet deretter bybeboerne. Året etter tok de over området Gdansk Pommeren. Ordenens hovedkvarter ble nå flyttet fra Venezia til Marienburg, hvor det ble ført opp en kraftig borg etter mønster av paveslottet i Avignon.

I 1386 inngikk hertug Jagello av Litauen giftemål med dronning Jadwiga av Polen. Dermed oppstod det mektige polsk-litauiske riket. Tiden var nå inne til at polakkene kunne ta et oppgjør med de tyske ordensriddene. I tiårene som fulgte var det stadige konfrontasjoner mellom polakker og tyskere. I 1409 planla ordenens stormester, Ulrik von Jungingen, et angrep mot Litauen. Sendemenn fra den polske kongen gjorde det da klart for stormesteren at et angrep på Litauen ville bli betraktet som et angrep på Polen og at polakkene ville oppfatte Litauens fiender som sine. Det var til dette budskapet ordensmesteren hvent svarte at så ville han heller slå etter hodet enn de mindre

viktige lemmer. Krigen han hadde planlagt mot Litauen, ville i stedet bli rettet mot Polen. Høsten 1409 lot Ulrik von Jungingen sine krigsmenn herje polsk land og polske byer.

Midtsommers 1410 sto så det avgjørende slag i Grunwald mellom den polske kongens hær og de tyske ordensridderne. Dette var et av de største slag i middelalderens Europa. Stormester Ulrik von Jungingen kommanderte over 21000 ryttere, noen tusen fotfolk og forsyningstransporter, i alt ca 30000 mann. Blant disse inngikk forsterkninger fra England, Frankrike, Burgund og Tyskland.

Den polske kong Wladyslaw Jagello (1386-1434) førte en hær på 29000 polske og litauiske ryttere, 2500 fotfolk og ikke mindre enn 1000 forsyningsvogner. I den polske styrken var det også mange tatarer som i tidligere tider hadde slått seg ned i de østlige områdene av Litauen og Polen. Et poeng som ble utnyttet av de tyske riddernes propaganda. I den litauiske hæren skulle de kristne ridderne være i mindretall. Der fantes det både muslimer (tatarer) og kristne som tilhørte den russiskortodokse retning, og det var nesten enda verre. Hæren til den polske kongen skulle derfor ikke være mer kristen enn hæren til den tyrkiske sultan Saladin, forkynte den tyske propagandaen. Selv førte tyskere et sort kors på hvit bunn som sitt merke og krigsropet: "Gott mit uns".

15. juli 1410 sto det endelige slaget, som ble en fullstendig seier for den polske kongen. Rundt 15000 tyske riddere lå igjen på valplassen, et tilsvarende antall ble tatt til fange, mens 1400 klarte å unnslippe. Så godt som alle av ordenens ledere og offiserer ble drept, blant dem var stormesteren Ulrik von Jungingen.

Den polske og litauiske hærstyrken fortsatte mot Marienburg. To måneders beleiring førte ikke frem, og etter lange forhandlinger ble en fredsavtale inngått. De gjenværende tyske ordensridderne måtte innrømme sitt nederlag og gi avkall på mye av sine tidligere erobringer. I de følgende 50 år fortsatte imidlertid stridighetene mellom polakkene og de tyske ridderne. Først i 1454 klarte polakkene å gjenerobre alt sitt land, og igjen skaffe seg adgang til havet.

Seieren ved Grunwald har blitt stående som et symbol for polakkene. I nasjonens vanskeligste tider, mens landet var under fremmed styre, ble minnet om Grunwald et lyspunkt, et tegn på den higen etter nasjonal frihet og oppreisning som det polske folk så sterkt lengtet etter. Hos tyskerne var det motsatt. Her har minnet om nederlaget ved Grunwald, i tyske historiebøker kalles stedet Tannenberg, blitt en kilde til ønske om oppreisning og

hev. Ved Preussens, Russlands og Østerrikes delinger av Polen i 1772 og i 1793 skaffet Preussen seg igjen herredømme over det området som de tyske ridderne hadde måttet frasi seg på 1400-tallet.

Den tyske nasjonen har hentet næring til sine tradisjoner fra beretningene om middelalderens tyske ordensridderne. Prøysserkongene besøkte ofte Marienburg og arrangerte med stor pomp og prakt seremonier og banketter i slottets haller. Den tyske keiser Wilhelm II besøkte slottet i alt 50 ganger.

Ibrahim Bajarszewski høsten 1993. Han trekker fortsatt i uniform når han skal delta i minnedager og veteranreff.

Da de tyske tropper i 1871 marsjerte inn i Frankrike, var det med de tyske riddernes sorte kors på hvit bunn og ordene "Gott mit uns" som pryde på faner, hjelmer og beltespenner.

Under den første verdenskrigen sto det på nytt et slag ved Grunwald. Tyske tropper under kommando av feltmarskalk Hindenburg slo en russisk hær. Dette forsterket de tyske ønsker om fullstendig revansj for nederlaget i 1410. Slaget ble omtalt som Det andre slag ved Tannenberg. Tyskerne reiste et mektig marmorminnesmerke på slagfeltet. Etter at Hitler kom til makten ble dette omgjort til mausoleum for Hindenburg.

Også polakkene hadde på 1800- og 1900-tallet skapt seg sine minnesmerker over seieren i Grunwald. I året 1900 skrev nobelprisvinneren Henryk Sienkiewicz romanen

"Korsridderne" og i 1910, da femhundreårsjubileet for slaget ble markert, lot den

kjente komponist og musiker Ignacy Paderevski oppføre et storslagent monument i Krakow. Monumentet symboliserte polakkenes seier over de tyske riddere.

Noe av det første de tyske okkupanter sørget for å ødelegge i Krakow etter deres angrep på Polen i september 1939, var nettopp minnesmerket over den polske seieren i Grunwald i 1410. Det gikk på den tyske soldateræren løs. Krakows eldgamle markeds plass ble omdøpt. Den skulle nå hete Adolf Hitler Platz.

Det er fra en av tatarklanene, som i middelalderen og til helt ut på 1600-tallet hadde hatt fristeder i Litauen og Øst-Polen, at en av heltene fra Narvik-feltoget i 1940, Ibrahim Bajarszewski nedstammer. Innenfor det polske riket fikk tatarerne bevare sin kultur og sin religion. I byen Vilnius hadde de f.eks flere moskéer, og også i landets hovedstad Warszawa, hadde de polske tatarer sin moské helt frem til utbruddet av siste verdenskrig. Tatarerne er mektig stolte av sitt opphav, og hegger om sin kultur og sine tradisjoner. Bare språket har forsvunnet i løpet av de 500-600 år de har bodd innenfor det polske riket. Det forklares med at de oftest giftet seg med polske kvinner, og dermed ble polsk morsmål for de oppvoksende generasjoner. Tatarerne er meget lojale overfor sitt polske fedreland.

Under krigen som Polen førte mot Sverige midt på 1600-tallet, deltok tatarer i stort antall på den polske hærens side. I den polske hærstyrken under Stephan Czarniecki, som i 1658 kom den dansk-norske kong Frederik III til hjelp, var det også mange tatarer. Czarnieckis hær på 6000 mann rykket inn i Jylland og jaget etter harde kamper svenskene ut fra bl.a. slottene Koldinghus og Sønderborg og fordrev dem fra Jylland.

Vår Ibrahim hadde i årene før krigsutbruddet fått sin handelsutdannelse i Vilnius, og var deretter ansatt som økonom i den polske hærens forsyningsvesen. Her ble han også mobiliseringsdisponert og han gjennomgikk skolen for reserveoffiserer. Sommeren 1939 var enheten han tjenestegjorde ved beskjeftet med å forsterke grensebefestningene mot Sovjet.

Etter Tysklands angrep på Polen 1. september 1939, fikk Ibrahims avdeling ordre om å forflytte seg østover mot den russiske grensen. Da så russerne overraskende angrep Polen fra øst 17. september, falt hele avdelingen i russernes hender. Allerede kort etter tilfangetakelsen fikk Ibrahim merke den sovjetiske mentalitet. Den første sortering av de polske fangene gikk ut på at de måtte vise frem hendene sine. De som hadde arbeidshender ble sluppet fri. Ibrahim, som ikke hadde noen

Polsk medalje fra femtiårsminnet om den polske deltakelse i kampene i Norge 1940. Foruten navnet på den selvstendige Podhalebrigaden nevnes også navnene på tre jagere, en undervannsbåt og tre store passasjerskip.

typiske arbeidshender, havnet i russisk fangenskap. Han fikk som de andre fanger ordre om å strekke hendene over hodet, noe Ibrahim nektet. Han begrunnet dette med at han ikke hadde kjempet mot russerne, og at han var tatar. En tatar overgav seg aldri, og Ibrahim ville ikke nedverdiges. De sovjetiske vaktene ble råd-

ville, og de tilkalte sin løytnant som fikk forklart at det blant fangene var en tatar som nektet å strekke hendene over hodet. Løytnanten som straks kom til, gav Ibrahim et slag i ansiktet og sa han måtte være gal som nektet ordre. Løytnanten var imidlertid selv tatar fra Minsk. Milkamantowicz Mansar het han. Første natten tilbrakte fangene under åpen himmel. Her måtte de ligge utstrakt på bakken, hendene over hodet. Neste morgen kom tre lastebiler og fangene ble ført østover til byen Zaleszczyki. Her ble de holdt i forvaring i byens rettslokale. Ibrahim ble nå tilkalt til tatarløytnanten som ønsket å vite hva Ibrahim ville gjøre om han ble sluppet fri. Ibrahim svarte at i så fall ville ha begi seg mot vest, mot Frankrike, for der å slutte seg til de frie polske styrkene og fortsette kampen mot Hitler. Sovjettataren fortalte at det var gitt ordre om at de polske fangene skulle føres videre østover, inn i Sovjet til byen Kamienniec Podolski. De to tatarerne fortsatte samtalen. Mansar fortalte bl a at det i Minsk bodde tatarer som også hadde navnet Bajraszewski. Ibrahim fikk til slutt alle sine eiendeler: pass, penger og dokumenter tilbake. Han ble fortalt at han neste morgen måtte forsøke å skjule seg, for da ville fangene igjen bli satt på transport. Den sovjetiske tatarløytnanten lovet at det ikke ville bli søkt etter Ibrahim dersom han manglet ved transporten.

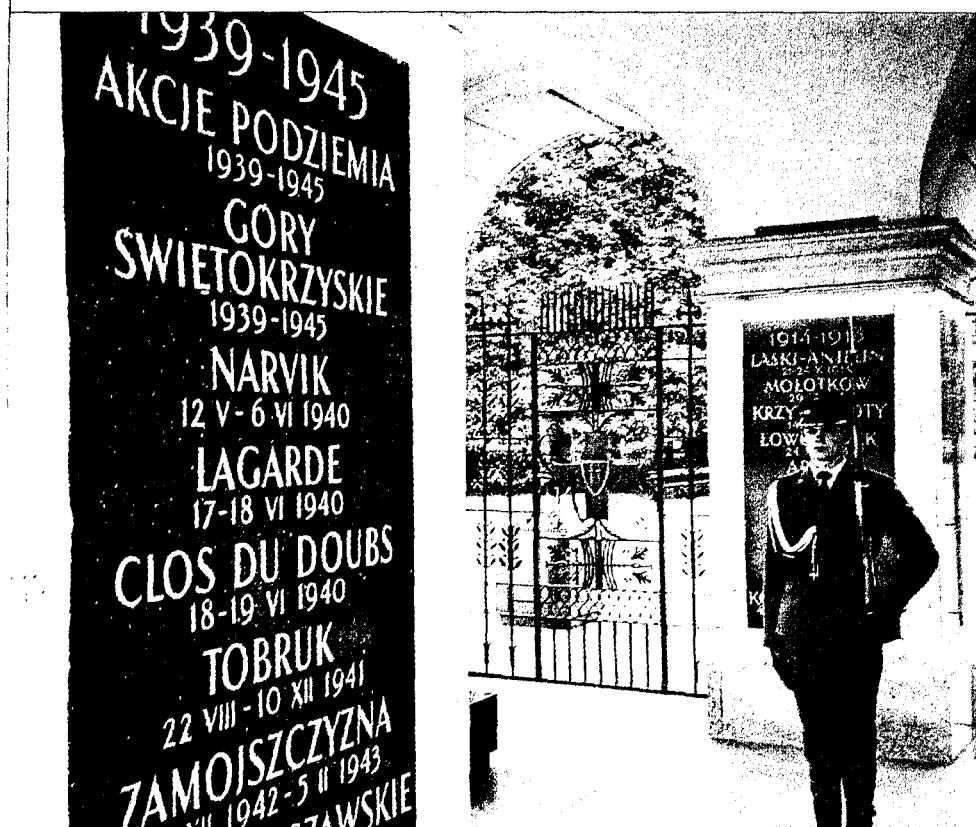
Tilbake i rettslokalet begynte Ibrahim å lete etter et skjulested. Han fant en åpning under dommerpodiet og gjemte seg der, til tross for at flere av medfangene advarte ham. Tidlig neste morgen ble fangene vekket og lastet opp på lastebilene. Fra skjulestedet sitt hørte Ibrahim hvorledes det ble meldt fra at bil nr 1 var klar, likeså bil nr 2, men da de kom til bil nr 3 ble det meldt at en fange manglet. Han hørte tatarløytnanten spørre hvem som manglet, og at en underoffiser oppgav Ibrahims navn. Løytnanten uttalte da at for en tatar var intet umulig, og la til at de under turen nok ville komme over en annen polakk slik at antallet ville stemme ved fremkomsten.

Så snart bilene var kjørt, listet Ibrahim seg ut og fant at russerne hadde forlatt byen. Han støtte på en unggutt, sønnen til byens polske politimann. Ibrahim ble med gutten hjem og traff faren som fortalte at han hadde frykt for byens befolkning. Den var for det meste meget kommunistvennlig.

De tre pratet sammen. Politikonstabelen fortalte at han og sønnen hadde bestemt seg for å flykte til Romania, etter som de både fryktet russerne og kommunistene. Han ville vite om Ibrahim kunne svømme, for i så fall kunne han bli med, men de måtte svømme over grenseelven Dniestr. Om kvelden forlot de i stillhet Zaleszczyki, krysset Dniestr og kom seg inn i Romania. De rumenske grensevaktene undersøkte deres polske papirer, men lot de tre passere. Igjen hadde de flaks. På jernbanestasjonen ble de kjent med stasjonsmesteren, også han var av polsk opprinnelse. Han hjalp dem med billetter slik at de kunne ta toget til Bucuresti.

Vel fremme i Bucuresti, meldte de tre seg i den polske ambassaden. Det var mange polske offiserer i byen, og også andre polske flyktninger. Offiserene var alt i full gang med å forberede transporter til Frankrike. Det vil si, skaffe papirer, pass og penger, men ingen organiserte felles-transporter ble satt opp. For Ibrahim gikk reisen videre med tog fra Bucuresti, gjennom Jugoslavia og Hellas, og derfra med båt over Middelhavet til Marseille.

Etter ankomst på fransk jord i slutten av oktober meldte Ibrahim seg til tjeneste i den polske hæren som var under etablering. Han ble innrullert i 1. Polske Regiment og fordelt til 2. Kompani. I Coëtquidan gjennomgikk han et offiserskurs. I februar 1940 ble hele 2. Kompani overført til den nyopprettede Selvstendige Podhale Jegerbrigade. Det var opprinnelig meningen at brigaden skulle overføres til Finland for å slåss mot russerne, men før operasjonen kunne iverksettes, kapitulerte Finland 13. mars 1940.

En av tavlene på den ukjente soldats grav i Warszawa bærer navnet NARVIK